

'דברים המותרים ואחרים נהגו בהן איסור – אי אתה רשאי להתירן בפניהם' –
 'לכאורה היינו מבינים כי לפנינו גדר של זהירות ברגשות המחמירים שאם ינהיגו היתר בפניהם, עלולים גם הם להורות היתר לעצמם ולנפול ממדרגתם. אולם לפי זה בלתי-מובן שהספרי קורא לזה 'קדש עצמך', שהרי אין כאן דין בנוהג-היתר, אלא הוא דין בהמחמיר לבל יזוק! ובהכרח שהספרי מגלה בזה גדר נפלא בקדושה: בהימצאי בין זהירים יותר ממני עלי לעורר רצוני להיות כמוהם, ולכל הפחות בזמן היותי במחיצתם להתנהג כפי מנהגם, כמו הרואה סוטה חייב לגדור עצמו מסיבת קלקולה, כך הרואה נוהרים חייב לעורר עצמו לזהירות, וזהו גדר של קדושה!' (מתוך עלי שור ח"א עמ' קלז)

דף נא

'ניכלה זר באפיהו דילמא אתי לאפרושי מן החיוב על הפטור'. הנצי"ב הקשה, מה נפשך, אם הם היו מברכים על הפרשת חלה מן האורז, הלא היה צריך להפרישם מאיסור לפי דעות הראשונים שאין לברך על מנהג. ואם לא היו מברכים, הרי שידעו שאינו אלא מנהג ואין צורך להפרישם? וכתב להוכיח מכאן ומראיות נוספות מהראשונים, שגם לפי דעת הרמב"ם שאין מברכים על מנהגים 'אשר קדשנו במצוותיו וצוננו', אם ברכו איננה ברכה לבטלה (עפ"י העמק שאלה שאילתא דפורים; משיב דבר מו ובחדושי הנצי"ב כאן ובע"ב).

לפי מה שכתבו כאן התוס', מבואר מדבריו אלו שגם מנהג שאינו חשוב, שהונהג על ידי העם ולא על פי תלמידי חכמים, שייך לברך עליו. וצ"ע. אך יש לדחות עיקר הראיה שיתכן ואמר להם שלא לברך.

'יוצאין בקורדקיסון' – סנדלים, נעלים קלות (עפ"י רבנו חננאל ורש"י כאן וביבמות קב: שו"ת מהרי"ל קנו).

'עם הכל אדם רוחץ חוץ מאביו...' לכן נאמר ואת אהרן ואת בניו תקריב... ורחצת אתם במים – הפסיק בואת, משום שאב אינו רוחץ עם בניו, והרי הרחיצה האמורה כאן היינו טבילה (משך חכמה תצוה כט,ד).

'עם הכל אדם רוחץ חוץ מאביו וחמיו... רבי יהודה מתיר באביו מפני כבוד אביו... תלמיד לא ירחץ עם רבו. ואם רבו צריך לו – מותר'. באביו, מלבד הטעם שכתב רש"י משום הרהור, לכאורה יש טעם נוסף – משום כבודו ומוראו, כמו ברבו [ובמאירי כתב שאכן זה טעם איסור רחיצה עם אביו]. ויש לומר שאם משום כבוד בלבד, היה התר לרחוץ עמו בשצריך לו כמו שמותר ברבו, אבל מטעם הרהור לא התירו אף כשצריך. ולרבי יהודה המתיר באביו, י"ל שחולק על עיקר טעם הרהור וסובר רק משום כבוד. [וצ"ע אם יש חילוק לרבי יהודה בין רבו ובין אביו, שבאביו לא כתוב 'אם היה צריך לו' כברבו. ושמא לרבי יהודה אף ברבו אין צריך 'צריך לו'. אולם במסכת שמחות (ספ"ב) מובא: 'רבי יהודה אומר: אם היה אביו זקן או חולה נכנס ומרחיצו שכן הוא כבודו']. ואכן המאירי סתם כרבי יהודה והזכיר רק הטעם משום כבוד אביו ולא משום הרהור.

משמע שלרבי יהודה אין התר אלא באביו ולא בחמיו, אף על פי שחייב אדם בכבודו (כביו"ד רמ,כד), אין חיובו אלא ככבוד שאר זקנים, כמו שכתבו הפוסקים (שם).

'שווינו ככותאי'. פירש מהרש"ל: כמו שאסור להקל בפני הכותי שלא יקל יותר, כך מתיירא הוא להקל בפניכם שמתבוא להקל יותר באיסור חלב מרוב חריפותכם ופולחכם. ומצינו דוגמא לזה בפרק ראשון של סנהדרין (ה): שמרוב חריפות ובקיאיות, עלול החכם להורות התר בדבר הנראה תמוה לרבים.

'אמר ליה רבה בר בר חנה לבניה: בני, לא תאכל...'. בנו לא היה בן ארץ ישראל אלא בן בבל, וכיון שמנהג המקום לאסור לכך אין להתיר לאחרים, אף לא לבני ביתו, ואף על פי שרבה בר בר חנה עצמו נוהג התר בדבר [בצנעה] מפני שראה לחכם מופלג שנקט להתיר (עפ"י המאירי).

ונראה לכאורה שאפילו אם דעתו של הבן לילך לארץ ישראל, כמוהו, עליו להחמיר כמנהג המקום [שהרי אם אין דעתו לחזור, הלא גם רבב"ח עצמו היה צריך לנהוג איסור, כמבואר בגמרא], שהרי הוא בן המקום הזה ואינו תלמיד לחכמי ארץ ישראל. וזהו 'אתה שלא ראית את רבי יוחנן' – כלומר הגם שאתה הולך אחר מנהג אבותיך ואני אביך הלא אוכל, אין אתה בן ארץ ישראל מתלמידי רבי יוחנן אלא בן בבל [ורבב"ח עצמו לא היה יכול להורות התר בדבר, אף לתלמידיו ובניו, כיון שלא היה יכול להכריע מעצמו] (עפ"י דברות משה שבת ח"א י, ב וח"ב לט, טו; אג"מ או"ח ח"ד סב וח"ה סג, ב).

וע"ע פני יהושע; דבר שמואל, ובמובא ביוסף דעת ברכות יא: אודות הוראת החכם לתלמידיו כדעתו בניגוד לדעת שאר החכמים.

(ע"ב) 'אתה בפני אכול שלא בפני לא תאכל'. המאירי מפרש 'בפני' – כל עוד אני חי.

'אמר אביי: ארישא'. ונתן התנא טעם לכך שנותנים עליו חומרי מקום שהלך לשם, ולא נתן טעם מדוע נותנים עליו חומרי מקום שיצא משם – כי זה ידוע מן הכתוב שנאמר שמע בני מוסר אביך ואל תטש תורת אמך (עפ"י בעל המאור).

ר'בא אמר: לעולם אסיפא והכי קאמר, אין בוז מפני שינוי המחלוקת. משמע הא אם אי אפשר בלא מחלוקת, יש לו לעשות מלאכה עמהם ולעבור על מנהג מקומו כיון שאין בדבר איסור תורה אלא שנהגו איסור במלאכה להחמיר על עצמם, וגדול השלום (עפ"י תוס' נב. רא"ש ושאר פוסקים).

וע' באגרות משה (או"ח ח"ד קו, א) שכתב סברה זו לענין התר לבן ארץ ישראל להשלים למנין עשרה לתפילת מוסף ביום טוב שני בחו"ל, שהרי אם לא יצטרף עמהם מפני שהוא בן א"י הרי אין לך פרסום גדול מזה, ואסור לשנות מפני המחלוקת, עש"ע. 'ודוקא אם הדבר הזה אינו אסור מעיקר הדין אלא שנהגו לאיסור, אבל דבר שהוא אסור מצד הדין, אפילו איסור דרבנן, חס ושלום לעבור מפני חשש איבה ומחלוקת, ומוטב לסבול על עצמו קטטות ולא לעבור על דברי סופרים, שהעובר על דברי סופרים חייב מיתה בידי שמים' (משנה ברורה תסח סקכ"ג).

א. מה שכתב 'אפילו איסור דרבנן' מקורו ברמ"א יו"ד סוס"י קיב, ובפרי חדש והגר"ז ועוד, כמו שציין שם. [ואין זה ענין לכבוד הבריות הדוחה איסור דרבנן – כי כאן הולוול ואי-הכבוד באים בסיבת אנשים המתנגדים לדין והרי דבריהם מבוטלים מעיקרא, ואינו דומה לולוול מסיבה חיצונית שנפגש באיסור].

אך צריך באור בלשון הרא"ש 'כיון דלית ביה איסורא דאורייתא אלא שנהגו בו איסור להחמיר עליהן'. וכן כתבו התוס' (נב. ד"ה ממקום): 'אי מדאורייתא חייב לבער, משום מחלוקת לא יעבור על ד"ת'. ובדוחק יש ליישב שנקטו כן משום שישנם כמה איסורים דרבנן שהתירו במקום קטטה, כמו שכתבו הפוסקים ביו"ד שם לענין פת וחמאת עכו"ם, על כן נקטו דבר הפסוק. ושאלתי לכבוד הרבנים שליט"א על דיוק לשון הראשונים. וזו לשון הגר"ח קניבסקי שליט"א: **'כונת הראשונים לאפוקי מנהג'.**

הגר"א נבצצל שליט"א כתב: **'אולי המנעות מביעור בשוא"ת בדרבנן שריא מפני המחלוקת. וצ"ע'.**

שבתי וראיתי שבספר אורח משפט (קל) מפרש דיוק דברי הרא"ש כלפי דברים שאינם מוכרעים בהלכה והכל מודים שכל אחד במקומו נוהג כשורה, בזה יש להקל כמנהג המקום מפני המחלוקת, הגם שלפי השיטה שהוא נוקט בה יש בדבר איסור דרבנן, ואולם במקום שהאיסור ברור ואין בו מחלוקת, או אפילו יחיד שמבורר לו שדבר זה אסור – בזה בודאי גם באיסור דרבנן לא יקל מפני המחלוקת.

ב. יש מי שצדד לומר שבגוף הנידון אם להקל כמנהג המקום שבא לשם מפני המחלוקת, נחלקו אב"י ורבא; אב"י סובר שאין להקל אף אם ניכר הדבר, ולכך מפרש דברי המשנה 'ולא ישנה מפני המחלוקת' ארישא. ורבא סובר שאסור משום 'לא תתגודדו' או משום שגדול השלום (ע' בשו"ת משיב דבר ח"א יז בהרחבה).

'ככתבם וכלשונם'

'... כי הקב"ה נתן כח בחכמי הדור לנהוג מנהגים בישראל ובהתפשטתם אי אפשר לעקרם כלל... אם המתקנים היו חכמים והי' גם כוונתם לשם שמים לגדור גדר, אזי אין לו התר כלל...'

(מתוך דרשות החתם סופר, ח"ב רמג)

'... דאין לשנות שום מנהג שנהגו אבותינו, אפילו יסכימו כולם ולא יהיו אגודות אגודות, אלא כולם יסכימו לשנות ממנהג אבותינו, מכל מקום לא ישנו תפקידם, כעובדא דבני ביישן...'

(שם [ירושלים תשמ"ט] ח"ב עמ' 498. ועע"ש בח"א עמ' 358 ואילך)

'... ובכלל צריך לידע שכל דבר שנהגין בו אף רק חלק מישראל אינו דבר בטל, וצריך לעיין הרבה למי שרוצה לבטלה לומר שאין זה מנהג הראוי ובטעות נהגו, כי חזקה על כל מנהג שנעשה עפ"י חכמי גדולי התורה' (מתוך שו"ת אגרות משה או"ח ח"ה כ, לא).

וע' בשו"ת מהרי"ק (קמד): '... ובכל מקום שתמצא מנהג ויש לישבו בשום ענין, פשיטא שיש להלך אחרינו...'

'... ואפשר כי זה ענין הלל בראש חדש שהוא מנהג, כדאיתא בגמרא, ויש לומר הענין, כי באמת בזמן המקדש היה עיקר ההלל ברגלים על הראות פני ה' במקדש... ועתה שאין לנו בפועל זכיה זו וההלל הוא רק זכר, אם כן גם בראש חדש יש לומר הלל שגם בו השערים נפתחים, וכמו שיהיה עוד לעתיד, כמ"ש במקום אחר כי עתה כל הקיום בזכות הזמן שהיה המקדש קיים וגם בכח הזמנים העתידין להיות, כי הקדושה נותנת ברכה לפני ולפניה ולאחריה. וכן הוא בכל מנהגי בני ישראל כמו שאמרו אם אינם נביאים בני נביאים הם ומכוונים למה שעתיד להיות' (מתוך שפת אמת פר' נח תרמו).

כענין הזה כתב בספר רסיסי לילה ח. ע"ש בהרחבה.

'מנהגי אבות הם גופי תורה. ואמרו על זה בגמרא פסחים 'כבר קבלו אבותיכם עליהם, שנאמר...'. ובירושלמי פסחים שם ובבראשית רבה (צד) אמרו על עניני מנהגים של האבות שבאו ושאלו, והשיבו להם אל תשנו מנהג אבותיכם נוחי נפש – שמזה נראה שולזול המנהג של אבות בעניני איסורים נחשב מזלזל בכבוד האבות נוחי נפש. וכן... והרמב"ם... נקטי בחדא מחתא איסורים ומנהגים... והשוה בזה את המנהגים עם התקנות והאיסורים הנלמדים מהלכה למשה מסיני או ממדות התורה, והכל הוא בכלל תורה שבעל-פה, ואין שום מקום להקל במנהגי אבות הקדושים, ובפרט בענינים המסורים לרבים ושהם מיוסדים על יסוד קדושת ישראל.'

(מתוך אורח משפט לה)

דף נא

צו. א. דברים המותרים, ואחרים נהגו בהם איסור – האם רשאים להתירם בפניהם?
ב. ההולך ממקום למקום – כיצד עליו לנהוג במנהגים החלוקים בין המקומות?

א. דברים המותרים, ואחרים נהגו בהם איסור – אי אתה רשאי להתירם בפניהם. ודוקא בכותים או בני מדינה שאין חכמים מצויים ביניהם ואם יתירו בפניהם עלולים לזלזל בשאר דברים ולהתיר איסורים, אבל שלא בפניהם, או בפני החכמים שלא יבואו להקל יותר – מותר.

א. נסתפק ר"י, בפני החכמים שמותר להתיר – האם אפשר להתיר להם או שמא רק לנהוג התר בעצמו מותר. והרמב"ן אוסר להתיר להם, אם לא במנהג הנובע מטעות ברורה כדלהלן.

ב. נראה שבכלל איסור זה שלא לומר לבני המדינה שאינם בני תורה, מנהג שאתם נוהגים בו איסור אינו מן הדין אלא משום מנהג שהחמירו אבותיכם – שלא יקלו בו (כן כתב הר"ן).

מבואר בגמרא שאם עלול המנהג להביא לתקלה, יש להתירו בפניהם כדי שלא יבואו לידי מכשול. כגון בני חזאי שנהגו להפריש חלה מאורז, אם רובם אוכלים דגן יש להתיר בפניהם כדי שלא יבואו להפריש מן החיוב על הפטור ומהפטור על החיוב. אבל אם רובם אוכלים אורז, אין להתיר בפניהם כדי שלא תשתכח מהם תורת חלה (רב אשי. וכן הובא להלכה בפסקי חלה לרשב"ץ ח"ב רצא, ב).

א. כתבו התוס': כל הדיון הזה להתיר מנהג שנהגו בו איסור, אמור רק במנהג שנהגו בו העם מעצמם, אבל מנהג חשוב שנתייחד על פי תלמידי חכמים – בר תוקף הוא ובכל אופן אסור להתיר בפניהם, אדרבה, הבא לשם צריך לנהוג כמנהג המקום, וכדלהלן.

ב. כתבו התוס' (כאן ובעירובין קא): והרו"ה על פי הירושלמי: דברים שנהגו מחמת טעות, שסברו שהדבר אסור – יכול להתיר בפניהם ולומר להם טועים אתם. לא אסרו להתיר אלא בדברים שיודעים שהם מותרים ואעפ"כ נהגו בו איסור.

והרמב"ן סובר שאפילו מנהג הנובע מטעות אין להתיר בפני המון העם אלא בפני ת"ח או בצנעה (וכן כתב הראב"ד). ואולם אם בא אדם לשאול, והרי כבר מרופה הדבר בידו – מתירים לו ומבארים לו אמיתת כל הענין כדי שלא ייסרכו לדברים אחרים. [ואפילו למי שאינו בן תורה – כדברי הראב"ד. ויש אומרים דוקא לבני תורה. ע' מלחמות ה' לרמב"ן (ונראה שצריך להגיה בלשוננו 'אלא בבני תורה'); ר"ן]. ואם אין הטעות מוכרעת אלא תלויה בשיקול הדעת, וחלוקים חכמי המקומות בדבר [כגון חלב דאייתרא] – אינו רשאי להתיר להם מנהגם, אולם הוא עצמו רשאי לנהוג התר אם דעתו לחזור למקומו ובלבד שלא ינהג כן בפרהסיא, בפני המון העם. ואם אין בדעתו לחזור – נוהג כמנהג המקום אפילו בצנעה (וכ"כ הר"ן). ומנהג שנהגו במקום מסוים כסייג ולא מחמת טעות – בכל אופן צריך לנהוג כמותם, גם בחדרי חדרים, ואפילו דעתו לחזור למקומו.

ב. שנינו, ההולך ממקום למקום – נותנים עליו חומרי המקום שיצא משם וחומרי המקום שהלך לשם. ולא ישנה אדם – מפני המחלוקת.

לאביי, אין הדברים אמורים בבן ארץ ישראל שהלך לבבל שהוא יכול לנהוג כמנהגי מקומו, גם להקל, לפי שבני בבל כפופים לבני ארץ ישראל הסמוכים, הלכך אין בזה מחלוקת אם ממשיך לנהוג כמנהג ארץ ישראל [וכן כשהולך בן בבל לא"י, לאביי יכול להקל כמנהג א"י. עפ"י חולין יח:]. לרב אשי, אם דעתו לחזור למקומו, יכול לנהוג כקולת מקומו. [וכן לאידך גיסא, רק אם דעתו לחזור צריך לנהוג כחומרת מקומו, אבל אם אין דעתו לחזור – אינו חייב להחמיר (עפ"י חולין יח:)].

- א. י"מ שחילוקו של רב אשי אמור רק מבבל לא"י, אבל שאר הולך ממקום למקום נוהג כחומר שני המקומות בין שדעתו לחזור בין שלא (עפ"י תירוץ שני בתוס' חולין יח: ד"ה הני).
 ב. לאביי, אין חילוק אם דעתו לחזור אם לאו (עפ"י רמב"ן; שו"ת מהרי"ק קב). והלכה כרב אשי שהוא אחרון (רי"ף ושאר פוסקים). ולהלכה אין חילוק בין ארץ ישראל לבבל (עפ"י דעת כהן מו).
 גם באופן שיכול לנהוג כמנהג מקומו, אין לנהוג כן בפרהסיא – מפני המחלוקת. הלכך בן מקום שיודעים בו מתי ראש חדש, שיצא למקום שאינם יודעים, והוא במקום ישוב – לא יעשה מלאכה ביום טוב שני של גליות שהרי כולם שובתים, אבל במדבר – מותר (וכן לענין עשיית מלאכה בערב פסח. פוסקים). ומסופר (נב). שרב יוסף נידה / הלקה לאחד החכמים שהלך מבי רב (מבירם. רא"ש) לפומבדיתא ביום טוב שני של גליות.
 א. כאמור לעיל, לדעת הרמב"ן מנהג שנעשה לסייג ולא מחמת הטעות, גם אם דעתו לחזור למקומו צריך לנהוג כמנהג המקום שהוא שם, אף בצנעה. ואם הוא מנהג מוטעה בעליל, נוהג לקולא בצנעה או בפני חכמים ולא בפני המון העם שאינם בני תורה. ואם טעותו תלויה בשיקול הדעת ובמחלוקת – אם דעתו לחזור למקומו נוהג לקולא בצנעה אך לא בפני המון העם.
 ולדעת התוספות ועוד ראשונים, אין חילוק בין מנהג שנעשה לסייג ובין שהוא נובע מהוראת חכמי המקום – אם בדעתו לחזור למקומו, נוהג כמנהג מקומו, אבל לא יעשה כן בפרהסיא מפני המחלוקת אלא בצנעה [ואף בפני תלמיד חכם אין להקל, אך אם עשה בצנעה ומצאו ת"ח – אין צריך להפסיק, שאין בזה חשש מחלוקת כי הלה יודע שיש דעות חלוקות בדבר. עפ"י ר"ן ושאר פוסקים]. ויש דברים שדרכם להתפרסם כגון עשיית מלאכה, שאף בצנעה אסורים במקום ישוב אלא במדבר. ואם אין דעתו לחזור – נוהג מיד כמנהג המקום שהלך לשם, אף בצנעה. וכן נקטו הפוסקים להלכה (או"ח תסח, ד ומשנ"ב ובאה"ל תסח, ד. והביא שם שיטת הרמב"ם כפי שפרשהו אחרונים, ולפיה שלא במקום ישוב מותר לו להקל אפילו אין דעתו לחזור, ובישוב מותר כשבדעתו לחזור. ומ"מ להלכה אין נוקטים כן. וע' גם באגרות משה או"ח ח"א קנח ואה"ע ח"א נט).
 ב. קבוצת אנשים ההולכים מארץ ישראל לחו"ל, למקום שאין שם ישוב יהודי [וכגון חסידים הנוסעים למזיבוו', לציון רבם], צריכים לנהוג שם יום טוב שני משום שהם רבים ומתפרסם הדבר, ובפרט כיום שהכל נודע במהרה על ידי כלי תקשורת (עפ"י שבט הלוי ח"ט קכז). יש להעיר, לפי מה שמקובל ונהוג משכבר שבני חו"ל הנמצאים בארץ עושים מנין לתפילותיהם ביו"ט שני, ואעפ"י שבפרהסיא אסור לשנות ממנהג המקום, הרי שהחשיבו ענין זה כצנעה, שלא כלענין מלאכה, וגם אין עושים כן בפרהסיא ממש (כמו שכתב בשו"ת אגרות משה או"ח ח"ה לו, ו), אם כן מדוע לא נאמר גם בבני א"י כשהם בחו"ל, עכ"פ במקום נידה, שיוכלו להתפלל כמו בארץ.
 ג. יש מי שכתב שמנהג שאינו של סייג שקבלו עליהם, וגם אינו מחמת הוראה ברורה של חכמי המקום אלא שנסתפק להם ההלכה והחמירו מפני הספק – אין זה בגדר 'מנהג' שאחרים חייבים להחמיר בו, אלא יכולים לילך אחר דעת הפוסקים שמתירים הדבר (עפ"י אגרות משה אה"ע ח"ד ק, ד).
 ד. מנהג הנובע מטעות, הנהוג במקום שיצא משם – אין חוששים לו (ראב"ד). ואולם אם אין זו טעות ברורה אלא תלויה בשיקול הדעת – חייב לנהוג כחומרי מקום שיצא משם עד שיקבע דירתו במקום אחר (ר"ן).
 ה. מנהג שנהגו במקום שיצא משם, שאם ינהג בו במקום אחר יהא שם חשש מחלוקת – יעשה

כמנהג המקום שהוא שם אף לקולא, כיון שאינו אלא מנהג וגדול השלום (עפ"י תוס' ורא"ש ושאר פוסקים). ואולם בדבר של איסור, ודאי אין לו להקל מפני המחלוקת, אף באיסור דרבנן (משנ"ב). ואם אין האיסור מוכרע, והכל מודים שכל אחד במקומו נוהג כשורה, יש לומר שבאיסור דרבנן נוהג כמנהג המקום שבא אליו אף לקולא (עפ"י אורח משפט סי' קל).

ו. אם בא למקום שאין שם מנהג קבוע להתר, כתבו אחרונים: לא פקעו ממנו חומרי המקום שיצא משם [גם אם בדעתו לקבוע דירתו כאן] (מובא בבאור הלכה תסח, ד).

ז. 'מקום' שאמרו – לאו דוקא, אלא כל קהילה שיש לה כל צרכיה בפני עצמה דהיינו בית הכנסת שמתפללים בו בכל יום, מורה צדק ומקוה טהרה וכדו', כפי הנהוג – הרי זה כ'מקום' בפני עצמו ואינה חייבת לנהוג כמנהג הקהילה האחרת שבאותו מקום, גם אם זו קיימת באותו מקום מימים ימימה וזו באה לשם לא מכבר (עפ"י פוסקים שם).

אשה שנישאה הולכת אחר מנהגי בעלה בין לקולא בין לחומרא, כדין הלך למקום ואין דעתו לחזור. ואינה צריכה התרת גדרים על מנהגיה הקודמים (עפ"י אגרות משה אר"ח ח"א קנח ואה"ע ח"א נט; הליכות שלמה תפלה א, ז. עע"ש. ולענין הדלקת הנר שהיא מצות האשה, היתה דעתו (ע"ש מועדים-א ט, ה) שיש לאשה לילך אחר מנהג בית אמה).

צז. א. עם מי אסור לו לאדם לרחוץ במרחץ?

ב. מה דין ספיחים בשביעית, והאם נשתנו ספיחי כרוב משאר ספיחים?

א. עם הכל אדם רוחץ חוץ מאביו וחמיו ובעל אמו ובעל אחותו (משום הרהור). ורבי יהודה מתיר באביו מפני כבודו (שמשמשו במרחץ (רש"י), אם היה זקן או חולה (עפ"י מסכת שמחות יב). והוא הדין לבעל אמו. שני אחים רוחצים יחדיו. בכבול נהגו בני המדינה איסור בדבר, גזרה משום בעל אחותו [והבא לשם לא ינהג התר בפניהם, אם לא בפני החכמים בלבד, וכנ"ל].

תלמיד לא ירחץ עם רבו. ואם רבו צריך לו – מותר.

א. הלכה כחכמים (עפ"י רמב"ם איסור"ב כא, טז. וע' במאירי).

יש אומרים שלא אסרו אלא במרחץ יבש שמגולים בו, אבל בנהר או במעינות חמים וכדו' שמכוסים במים – מותר. 'וכן עמא דבר' (מובא במהר"ם חלאה).

והרמ"א (יו"ד רמב, טז) כתב שעתה נהגו להקל בכל זה כי הולכים במכנסים במרחץ. וכתבו אחרונים שעכשיו שאין המנהג כן [מלבד בים וכדו'], האיסור נוהג כבזמן הגמרא.

ובבן קטן נסתפק בערוך השלחן (אה"ע כג) אם מותר אם לאו. 'ייראה נכון דאם הוא קטן ביותר שעדיין לא שייך הרהור כל כך, ובפרט כשהקטן צריך לו – אין למחות. והייתי מקפיד בנעורי אף כשהיו הבנים עמנו, שלא יכנסו עד אשר אביהם היה כבר מלוכש עכ"פ בגד אחד' (מתוך שבט הלוי ח"ז רב).

ב. תלמיד הנמצא במרחץ ובא לשם רבו – אין צריך לצאת (רמ"א שם). והש"ך פקפק בדבר.

ג. לא מצינו איסור לנכד לרחוץ עם זקנו (עפ"י אגרות משה יו"ד ח"ב קמז).

ד. ראוי להחמיר שאין לבן או לחתן לרחוץ ולטהר את האב לאחר מותו, אם לא במקום שנהגו התר בדבר (עפ"י אגרות משה שם).

ב. רבי שמעון אומר: כל הספיחים (= הגדלים מאליהם) אסורים בשביעית חוץ מספיחי כרוב. וחכמים אומרים

כולם אסורים, גזרה ספיחי כרוב אטו שאר ספיחים. ושניהם בשיטת רבי עקיבא שדרש הן לא נזרע ולא נאסף את תבואתנו – אפילו אותם שנזרעו מאליהם, לא נאסף.

שמט